

УДК 378. 477

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/38-2-25>**Алла КРОХМАЛЬ,***orcid.org/0000-0002-9490-489X*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов*Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова
(Харків, Україна) allakrokhmal@ukr.net***Євгенія МОШТАГ,***orcid.org/0000-0002-2174-8312*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов*Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова
(Харків, Україна) evgeniamoshtagh@live.com*

РОЗВИТОК ПОТРЕБИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Процес євроінтеграції, що спостерігається в Україні, викликає зміни в усіх сферах діяльності людей: в економіці, інженерії, архітектурі, менеджменті, філології, педагогіці тощо. Ринок праці переповнено спеціалістами різних професій, і професія вчителя не є винятком.

З античних часів багато вчених та філософів вели дискусії, чи є професія викладача талантом від природи, чи то є надбані вміння, що прийшли зі знаннями, вміннями та навичками, які особистість отримує в процесі навчання професії вчителя. А. Макаренко став представником тих педагогів, що вважають основою педагогічної діяльності не талант, а майстерність, яка базується на кваліфікації та вміннях. На думку ж Я. Коменського, вчитель є поєднанням покликання бути вчителем та любові до своєї професії. У сучасній педагогіці питання, яким має бути викладач та які якості мають бути від природи, а які надбані з роками в процесі навчання та професійного життя, залишається одним із найважливіших у процесі підготовки майбутніх викладачів.

Звертаючись до процесу підготовки викладачів кілька десятиріч тому, можна з певністю сказати, що саме оволодіння певною мірою знань, вмінь та навичок було достатньо, щоби бути професіоналом високого рівня. Нині, враховуючи ту кількість спеціалістів різних професій, у тому числі і викладачів іноземних мов, знань, вмінь та навичок, що отримуються студентами у вищих навчальних закладах, недостатньо, щоби залишатися конкурентоспроможним спеціалістом високого рівня на ринку праці. Саме постійний процес професійного самовдосконалення протягом усього професійного життя є запорукою успішного спеціаліста високого рівня, що є конкурентоспроможним. Саме виховання навички професійного самовдосконалення є завданням викладачів ВНЗ у процесі підготовки майбутніх викладачів іноземних мов.

У статті розглянуті структура, основні етапи, елементи та підходи у формуванні професійного самовдосконалення майбутніх викладачів іноземних мов, що є необхідним у сучасному професійному житті.

Стаття доходить висновку, що викладач іноземних мов – це людина, що не лише оволоділа мовами та предметами, що пов'язані з професією викладача, але й спеціаліст, що має бути готовим до постійного професійного самовдосконалення протягом усього свого трудового шляху.

Ключові слова: талант, професійне самовдосконалення, розвиток потреби професійного самовдосконалення, викладачі іноземних мов, ринок праці, конкурентоспроможність.

Alla KROKHMAL,*orcid.org/0000-0002-9490-489X*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Foreign Languages Department
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
(Kharkiv, Ukraine) allakrokhmal@ukr.net**Yevheniia MOSHTAGH,***orcid.org/0000-0002-2174-8312*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Foreign Languages Department
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
(Kharkiv, Ukraine) evgeniamoshtagh@live.com

DEVELOPMENT OF THE NEED FOR PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT OF FUTURE FOREIGN LANGUAGES TEACHERS

The process of European integration which is observed in Ukraine today encourages changes in all areas of human activity, such as: economics, engineering, architecture, management, philology, pedagogy and others. The labor market is crowded with specialists in various professions, and the teaching profession is no exception.

Since ancient times, many scientists and philosophers have been debating if teaching is natural talent or it is acquired skills that came with the knowledge, skills and abilities that a person acquires in the process of learning the teaching profession. A. Makarenko was one of those teachers who consider the basis of pedagogical activity is not talent but skill which is based on qualifications and skills. According to Ja. Komensky a teacher is a combination of vocation to be a teacher and love for his profession. In modern pedagogy, the question of what a teacher should be and what qualities should be by nature and what are acquired over the years in the process of learning and professional life, remains one of the most important in the process of training future teachers.

Having researched the process of teacher training a few decades ago, it should be noted that the certain amount of knowledge, skills and abilities acquisition was enough to be a highly-skilled professional. Today the great number of specialists in various professions, including foreign language teachers, the knowledge, skills and abilities acquired by students in higher educations are not enough to remain a competitive highly-skilled specialist in the labor market. The constant professional self-development throughout professional life is the key to a successful, highly-skilled specialist who is competitive. The task of university teachers in the process of training future foreign language teachers is the education of professional self-improvement skills.

The article has considered the structure, the main stages, elements and approaches in the formation of professional self-improvement of future foreign languages teachers which is necessary in modern professional life.

The article has concluded that a foreign language teacher is a person who has not only mastered the languages and subjects related to the teaching profession but also a specialist who must be ready for continuous professional self-improvement throughout his career.

Key words: talent, professional self-improvement, development of professional self - improvement needs, foreign language teachers, labor market, competitiveness.

Постановка проблеми. Стрімкі зміни у суспільстві впливають на зміну підходів до підготовки майбутніх спеціалістів у різних сферах діяльності. Це стосується таких сфер діяльності, як інженерія, архітектура, економіка, менеджмент, філологія та педагогіка. Якщо порівнювати підготовку спеціалістів у попередні роки, то можна з певністю сказати, що головною метою в навчальному і виховному процесі було формування базових знань та принципів із професії, яку отримують студенти. Іншими словами, вищі навчальні заклади формували у студентів певні знання та навички із професії, що вони отримують, і цього було достатньо, щоби стати успішним спеціалістом.

Нині підхід у підготовці спеціалістів високого рівня кардинально змінився – базових знань із професії вже недостатньо, щоби стати успішним спеціалістом. В епоху перенасичення спеціалістами різних сфер на ринку праці професіонал повинен не лише мати знання зі своєї спеціальності, але й залишатися конкурентоспроможним на ринку праці. Для досягнення цієї мети професіонал має постійно займатися професійним самовдосконаленням. Це стосується і підготовки майбутніх викладачів. Вищі навчальні заклади мають не лише забезпечити базовими знаннями, але й показати зв'язок споріднених предметів з їхньої спеціальності, таких як культурологія, соціологія, психологія та інші, без яких неможливо стати гідним спеціалістом, але й сформувані у них стійку потребу професійного самовдосконалення, що дозволить не лише бути гарним педагогом, але й залишатися професіоналом високого рівня на протязі всієї професійної діяльності.

Аналіз попередніх наукових досліджень і публікацій. Ідея самовдосконалення розглядається у працях М. Монтессорі, В. Сухомлинського, Л. Толстого, К. Ушинського тощо. Розви-

ток потреби професійного самовдосконалення цікавить багатьох учених на протязі останніх часів. Цю проблему досліджували та досліджують О. Безпалько, К. Волков, Р. Гариф'янов, Р. Гильмеєва, О. Главацька, Ф. Гоноболін, Л. Гордєєва, І. Донцов, С. Єлканов, Н. Заверико, А. Калініченко, А. Капська, Є. Клімов, Л. Міщик та інші.

Метою статті є дослідження необхідності потреби професійного самовдосконалення у майбутніх викладачів іноземних мов, розгляд основних етапів, елементів та підходів у формуванні професійного самовдосконалення, що є необхідним у сучасному професійному житті.

Виклад основного матеріалу. Сучасні зміни в українському суспільстві відбуваються в багатьох сферах: економіці, медицині, сільському господарстві, міському господарстві. Не винятком стали і навчальна система, починаючи з дитячих садків та закінчуючи вищими навчальними закладами. Саме тому, готуючи майбутніх викладачів іноземних мов, потрібно не забувати, що висококваліфікований спеціаліст – це спеціаліст, що не лише досконально знає предмет, що викладає, але й є професіоналом, що постійно займається самовдосконаленням із метою залишатися конкурентоспроможним на ринку праці.

З давніх часів учені та філософи задавалися питанням, чи є професія викладача талантом, що отримує людина при народженні, чи то лише результат саморозвитку та самовдосконалення викладача. Одні вчені стверджують, що вчителем-майстром можна стати, працюючи та беручи приклад із вчителів високого рівня, набуваючи таким чином вміння і навички з педагогічної майстерності. Прихильники іншої теорії вважають, що справжнім вчителем треба народитися, тобто мати природний хист до педагогічної майстерності. Прихильники цієї теорії вважають, що які б не були

знання, практика та наставники, справжній учитель – це природний талант. Але існують і прихильники третьої теорії, представником якої є видатний педагог А. Макаренко, що вважають основою педагогічної діяльності не талант, а майстерність, яка базується на кваліфікації та вміннях.

Ще з античних часів до людини, що вибирала шлях педагога, ставилися жорсткі вимоги. Ця людина повинна була мати педагогічне покликання, любити дітей, певні природні чи набуті здібності. На думку Я. Коменського, вчитель – це поєднання покликання бути вчителем та любові до своєї професії.

У своїй книзі “Народна педагогія в пользу училищ й учителей сельських” О. Духнович стверджував, що «всякий, хто посвящається в наставлення юнацтва, повинен бути вже від природи для цього обраним, бо не всякий, хто вчить і навчає, може назватися учителем і наставником. Той, хто не має належної якості, більше шкодить людському суспільству і громадянству, ніж приносить користь». (Дахнович, 2004: 217–218) На думку українського педагога, педагогічне покликання – це один із потягів, що має людина від природи, підкреслюючи, що кожна людина має різні потяги від природи. Саме цим пояснюється, на думку педагога, той факт, що не кожна людина може мати педагогічне покликання, без якого, як вважає О. Духнович, людина не може бути здатною до навчання дітей.

К. Ушинський у свою чергу вважав, що вчитель – це людина, яка є не лише високоосвіченою особистістю, але й людиною, що має енциклопедичні знання та займається постійним самовдосконаленням.

На нашу думку, викладач – це людина, що наділена талантом педагога від природи, але, незважаючи на це, постійне професійне самовдосконалення є невід’ємною частиною в професійному становленні викладача. Саме професійне самовдосконалення дозволить не лише знайти правильні прийоми, методи та підходи в процесі викладання, але й залишатися конкурентоспроможним на ринку праці.

Термін *самовдосконалення* зустрічається в педагогічних працях багатьох учених. Л. Рувинський стверджує, що «самовдосконалення далеко не завжди має систематичний характер і здійснюється за заздалегідь встановленим планом», оскільки «характер діяльності особистості щодо виховання яких-небудь якостей або виправлення тих чи інших недоліків багато в чому обумовлюється навколишніми умовами; характер самовдосконалення залежить від внутрішнього світу

самої особистості і від специфіки його завдань». (Рувинський, 1973: 11)

О. Леонтєв стверджує, що самовдосконалення – це діяльність особистості, що спрямована на зміну себе, і саме в цьому випадку йдеться про вищий рівень самозмін. Але, на думку вченого, не всяка діяльність є самовдосконаленням, навіть якщо вона сприяє змінам особистості, не завжди має виховний характер. О. Леонтєв вважає, що разом із дією виникає розуміння мети цієї дії. «Розуміння значення дії і відбувається у формі відображення його предмету як свідомої мети» (Леонтєв, 1972: 211).

На думку Б. Рубрехта, професійний розвиток – це «досить складний процес, що має циклічний характер, людина не тільки вдосконалює свої знання, вміння та навички, розвиває професійні здібності, але може відчувати на собі і негативний вплив цього процесу» (Rubrecht Brian G., 2005)

Розвиток потреби професійного самовдосконалення являє собою процес, який є насамперед результатом зовнішнього впливу на особистість. До таких факторів можна віднести соціальні потреби, матеріальний рівень життя суспільства, можливості особистості до всебічного й професійного розвитку. Саме ці фактори формують світогляд, ідеали та інтереси людини. З часом зовнішні фактори породжують в особистості внутрішні стимули професійного самовдосконалення, що формують мету, характер, напрям поведінки. Саме ці фактори є внутрішніми факторами професійного самовдосконалення. Таким чином, можна із певністю стверджувати, що розвиток професійного самовдосконалення базується на зовнішніх факторах, які згодом стимулюють розвиток внутрішніх факторів, що сприяють професійному самовдосконаленню особистості. Виникнення потреби професійного самовдосконалення неможливе без цих двох факторів.

Самовдосконалення є важливим аспектом будь-якої професії, в тому числі і професії викладача іноземних мов. Професійне самовдосконалення викладача – це постійна робота над своїми професійними якостями, пристосування до педагогічних умов та потреб, постійне підвищення професійної компетенції. Вчені виділяють чотири основних елементи професійного самовдосконалення. А саме:

- цілісний емоційно-особистісний апарат, а саме такі індивідуальні властивості викладача, як розумові здібності, внутрішня потреба професійного самовдосконалення, волевільні здібності тощо,
- система знань та вмінь із самоосвіти, якими володіє особистість, а саме база знань, наукових

понять та їх взаємодія, розуміння та вміння співвідносити ці наукові поняття із реальністю.

– вміння працювати методично з такими інформаційними джерелами, як книги, журнали, сайти в інтернеті, телебачення, а саме вміння виокремлювати головну інформацію та працювати з нею.

– система менеджерських навичок, а саме вміння ставити мету та завдання своєї професійної освіти, вміння планувати свій час, створювати умови, що є сприятливими для професійного самовдосконалення, тощо.

Розвиток професійного самовдосконалення, на думку багатьох учених, має три основні рівні: початковий, середній та вищий. На початковому рівні самовдосконалення носить спонтанний характер, тобто студент не має конкретної мети чи розроблених шляхів самовдосконалення. Він лише сприймає інформацію із різних предметів, інколи навіть, не помічаючи міжпредметний зв'язок. Стосовно роботи з різноманітними джерелами, то студенти на цьому етапі лише навчаються працювати з ними. Сумлінне виконання завдань, що дає викладач, – головне завдання студента на початковому етапі самовдосконалення.

На середньому етапі самовдосконалення студенти вже прагнуть самостійно займатися своїм навчанням. Знання, що вони мають, уже чітко систематизовані, але на цьому етапі студенти ще не можуть простежити міжпредметний зв'язок. На відміну від попереднього етапу, студенти вже вміють ставити мету в самоосвіті, але ще не вміють розробляти шляхи досягнення цієї мети. Самоосвіта на середньому етапі вже пов'язана із соціальними вимогами, які зрозумілі для студентів. Що стосується інформаційних джерел, то студенти на середньому етапі вже вміють працювати із джерелами, але ще не вміють робити аналіз отриманої інформації.

На вищому, останньому етапі самовдосконалення студенти вже чітко розуміють соціальні вимоги професійного самовдосконалення та вміють не лише ставити мету, але й розробляти етапні шляхи досягнення цієї мети. Студенти вже вміють не лише працювати з інформаційними джерелами, але й аналізувати та синтезувати отриману інформацію, що сприяє їхньому професійному самовдосконаленню.

Професійне самовдосконалення може носити не лише усвідомлений, але й підсвідомий характер. Звісно, самовдосконалення, що відбувається свідомо, є більш ефективним. Усвідомлення професійного самовдосконалення може бути лише тоді, коли студент, що є майбутнім фахівцем, усвідомлює значущість своєї майбутньої професії. У досягненні цієї мети велику роль відіграють

вищі навчальні заклади. Саме вони мають пояснити і продемонструвати студентам, наскільки є важливою їхня професія в соціумі та наскільки важливо не лише отримати необхідні знання та навички з професії, але й постійно їх розвивати з метою утримання на ринку праці, залишаючись спеціалістом високого рівня.

Процес професійного самовдосконалення проходить декілька етапів. А саме: самопізнання, планування, реалізація цього плану, контроль та регуляція.

Самопізнання є базою для професійного самовдосконалення. Саме зі самопостереження, самоаналізу та самооцінки починається подальше планування свого професійного розвитку. Студент намагається пізнати свої вміння, знання, здібності, які він має, для свого подальшого професійного самовдосконалення. Також важливу роль відіграє пізнання своїх психологічних особливостей, що сприятимуть більш ефективному процесу професійного самовдосконалення в майбутньому.

Планування є наступним етапом у процесі професійного самовдосконалення. Студенти чітко планують етапи та послідовність самовдосконалення у професійній сфері. Саме тут вони використовують такі підходи, як самозобов'язання, розроблення особистого плану самовдосконалення та розроблення програми професійного самовдосконалення.

Після складання плану професійного самовдосконалення студент переходить до реалізації цієї програми. Звісно, треба докласти багато зусиль, щоб самостійно змусити себе дотримуватись чіткого плану, що було складено на попередньому етапі. Саме тут ми можемо говорити про самопереконавання, самонавіювання, самозачухування та навіть про самосуд та самонаказ, які використовуються у разі неправильного виконання плану або не досягнення поставленої мети.

Останній етап професійного самовдосконалення – контроль і регуляція професійного самовдосконалення. На цьому етапі йдеться про такі прийоми, як самоконтроль та самозвіт. Саме тут студенти навчаються самоконтролювати та самозвітувати у досягненні тієї чи іншої мети. Це дає можливість студентам розуміти, наскільки була досягнута мета, що поставлена на самому початку.

З погляду структури процес професійного самовдосконалення викладача іноземних мов складається з таких компонентів, як: мета, завдання, принципи, форми, методи і результат. Методи слід розглядати в тій послідовності, в якій вони з'являються у процесі професійного самовдосконалення майбутнього викладача на практиці, починаючи від виникнення потреби та бажання до

професійного самовдосконалення, до досягнення мети, що була поставлена на початку цього процесу. Ці методи такі: самопізнання, за допомогою цих методів відбувається самостереження та самоаналіз, після чого робиться самооцінка; само-стимулювання, куди можна віднести самокритику та самозаохочування; самопрограмування; само-вплив, саме до цих методів відносяться самоконтроль, самоінструкція, самозаохочування та інші.

Але реалізація цих методів неможлива без використання певних прийомів. А саме: прийоми, що спрямовані на використання інтелекту, прийоми, що спрямовані на використання почуттів; прийоми, що спрямовані на практичну поведінку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, ми можемо із певністю сказати, що викладач іноземних мов – це людина, що оволоділа мовами та предметами, які пов'язані з професією викладача (методика, педагогіка, лексикологія, фонетика, міжкультурна комунікація тощо) такою мірою, що може викладати їх іншим людям. Але з метою залишатися конкурентоспроможним на ринку праці цей спеціаліст має бути готовим до постійного професійного самовдосконалення протягом усього свого трудового шляху. Саме цього, поряд із викладанням предметів зі спеціальності, мають навчати сучасні вищі навчальні заклади своїх студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. Казань. Изд-во Казанского гос. ун-та, 1988. 238 с.
2. Духнович О.В. Народна педагогія в пользу училищ й учителей сельських. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навч. посіб. К. Вища школа. 2004. С. 217–218.
3. Ігнатюк О.А. Теоретичні та методичні основи підготовки майбутнього інженера до професійного самовдосконалення в умовах технічного університету: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. д-ра пед. наук. О.А. Ігнатюк : спец. 13.00.04. «Теорія і методика професійної освіти» Х. 2010. 44 с.
4. Коменский Я.А. Великая дидактика. Избранные педагогические сочинения. М. 1955. С. 164–392.
5. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики М.: МГУ. 1972. 565 с. С. 211.
6. Педагогічна майстерність учителя : навч. посіб. За ред. В.М. Гриньової, С.Т. Золотухіної. Х. ОВС, 2006. 240 с.
7. Пирогов М.І. Питання життя. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навч. посіб. К.: Вища школа. 2004. С. 209–211.
8. Рувинский Л.И. Теория самовоспитания М. Мысль. 1973. 144 с. С. 11.
9. Аналіз підходів визначення професійного самовдосконалення у педагогічній сфері [http://ito.vspu.net/upload/zbirniku/imad/z_30/r1/analiz_pidhodiv_vuznachenia_profesinogo.pdf]. Назва з екрану. Режим доступу: http://ito.vspu.net/upload/zbirniku/imad/z_30/r1/analiz_pidhodiv_vuznachenia_profesinogo.pdf
10. Rubrecht Brian G. Knowing Before Learning: Ten concepts students should understand prior to enrolling in a university translation or interpretation class [Electronic resource] Brian G. Rubrecht. Translation Journal. 2005. Vol. 9. № 2. Mode of access: <http://translationjournal.net/journal//32edu.htm>.

REFERENCES

1. Andreev V.Y. Dyalektyka vospytanyia y samovospytanyia tvorcheskoi lychnosti. [Andreev V.I. Dialectics of education and self-education of creative personality] Kazan. Izd-vo Kazanskoho hos. un-ta. 1988. 238 pp. [in Russian].
2. Dukhnovych O.V. Narodna pedahohiia v polzu uchylshch y uchytelei selskykh. [Dukhnovich O.V. Folk pedagogy in favor of schools and rural teachers] Khrestomatiiia z istorii doshkilnoi pedahohiky: Navch. posib. K. Vyshcha shkola. 2004. p. 217–218. [in Ukrainian].
3. Ihnatiuk O.A. Teoretychni ta metodychni osnovy pidhotovky maibutnoho inzhenera do profesiinoho samovdoskonalennia v umovakh tekhnichnoho universytetu: avtoref. [Ignatiuk O.A. Theoretical and methodical bases of preparation of the future engineer for professional self-improvement in the conditions of technical university] Dys. na zdobuttia nauk. stupenia. d-ra ped. nauk. O.A. Ihnatiuk : spets. 13.00.04. «Teoriiia i metodyka profesiinoini osvity» Kh. 2010. 44 pp. [in Ukrainian].
4. Komenskyi Ya.A. Velykaia dydaktyka. [Komenskyi Ya.A. Great didactics. Selected pedagogical works] Izbrannyie pedahohycheskye sochyneniia. M. 1955. p. 164 – 392. [in Russian].
5. Leontev A.N. Problemy razvytyia psykhyky/ [Leontiev A.N. Problems of mental development] M.: MHU. 1972. 565 s. S.211. [in Russian].
6. Pedahohichna maisternist vchytelia [Pedagogical skills of the teacher] Navch. posib. Za red. V. M. Hrynovoi, S. T. Zolotukhinoi. Kh. OVS, 2006. 240 ss. [in Ukrainian].
7. Pyrohov M.I. Pytannia zhyttia. [Pirogov M.I. Questions of life] Khrestomatiiia z istorii doshkilnoi pedahohiky: Navch. posib. K.: Vyshcha shkola. 2004.p. 209–211; p. 210–211. [in Ukrainian].
8. Ruvynskyi L.Y. Teoryia samovospytanyia [Ruvinsky L.I. Theory of self-education] M. Mysl. 1973. 144 pp., p. 11. [in Ukrainian].
9. Analiz pidkhodiv vyznachennia profesiinoho samovdoskonalennia u pedahohichnii sferi. [Analysis of approaches to determining professional self-improvement in the pedagogy] [http://ito.vspu.net/upload/zbirniku/imad/z_30/r1/analiz_pidhodiv_vuznachenia_profesinogo.pdf]. Nazva z ekranu. Rezhym dostupu : http://ito.vspu.net/upload/zbirniku/imad/z_30/r1/analiz_pidhodiv_vuznachenia_profesinogo.pdf [in Ukrainian].
10. Rubrecht Brian G. Knowing Before Learning: Ten concepts students should understand prior to enrolling in a university translation or interpretation class [Electronic resource] Brian G. Rubrecht. Translation Journal. 2005. Vol. 9. № 2. Mode of access: <http://translationjournal.net/journal//32edu.htm>.